

Усмішка Медузи

Юрій Покальчук

Видовжені профілі струнких мінаретів біля величавої, приземкуватої мечеті на тлі передсутінкового неба виглядали доволі екзотично. Далі за мечеттю просі прався невеликий зверху окраєць землі з будинками, що викликали у пам'яті невиразні спогади про Кавказ, а за ними виблискувало під останніми променями призахідного сонця широке погідне плесо Босфорської протоки.

Почуття неспокою, з яким Григир прилетів до Туреччини, не минало, і він дратувався власному станові, шукаючи виправдання цьому у перевтомі, колишніх невдачах, або й просто у непевності власного становища.

Він було трохи заспокоївся, коли місцеві письменники привели їх до цього ресторану, і зараз на певний час відволікся думками від довколишнього, занурюючи погляд у краєвид, що відкрився з ресторанного вікна.

Ні про що не думав, вдивлявся удалину, коли в голові забриніли слова мов би з якогось вірша чи пісні —

...я ніколи тебе не забуду, я ніколи тебе не полишу...

Григир силкувався збагнути, звідки і чому саме ці слова спливли раптом в його пам'яті, бо не було до кого йому зараз так озиватися і ніхто так не звертався до нього, то ж звідки такий настрій?

...ти приходиш до мене у шелесті вербового листя, у дзюрчанні струмка під вербами, у подихові вітру, у плескоті морських хвиль...

Чому Стамбул має наводити його на таку лірику, аж ніяк не давалося збагнути.

Хвилюватися, думаючи про Стамбул, він почав, власне, відколи йому запропонували поїхати до Туреччини.

Відтоді неспокій не полишав його, і Григир було подумав, що, може, йому не варто до Туреччини, а краще спочити десь у Карпатах чи на Волині. Але миттю відкинув цю думку. Отож поїхав.

Стамбула Григир ще зовсім не бачив, бо прилетів сполудня, а далі усе закрутилось вже поза його волею. Встиг лиш здивовано помітити, що довгою вулицею, де стояв їхній готель, ходить маленький трамвай зовсім старого зразка. Згодом йому пояснили, що трамвайну лінію з оцими старими вагончиками (такі ще недавно ходили по Львову) у Стамбулі зберегли зумисно як екзотичну згадку про старі часи.

У Туреччині було значно тепліше, ніж в Україні, але подих осені — все ж початок листопада — вчувався й тут, надвечір ставало прохолодніше.

Ресторан "Чапі" був затишний, невеличкий, повний великих вазонів із екзотичними кущами, що додавало приємності оку і особливої атмосфери.

Григир ув'язався в загальну розмову, тим більше, що тема була цікава — приїхали представники письменницьких організацій усіх країн Чорного моря, аби домовитись про двотижневий плавучий семінар, що мав би відбутися наступного року на кораблі із

заходом у кілька портів різних чорноморських країн.

Усе починалося завтра, а сьогодні — вечеря, знайомства, спочинок.

Ресторан "Чапі" займав останній поверх зовні цілком непривабливого будинку в провулку, що відходив від великої вулиці Істіклал кадесі. З вікон особливо цікаво було дивитись на Стамбул.

— Вибачте, що вас турбую, — пролунав біля нього ззаду приглушений жіночий голос. — Чи правда, що ви з України?

Непевна англійська мова, дещо хрипкуватий голос. Він озирнувся. Біля нього стояла струнка жінка, вочевидь старшого віку, з уважними глибокими очима і якимось, мов різьбленим з каменю, обличчям, певне, колись дуже гарним.

Суворість виразу вуст і всієї гордовитої постави старшої пані скращував вираз її очей. Темні, глибокі вони дивились зараз на Григора із запитанням, теплотою і стримуваною, а точніше переборюваною, ніяковістю.

— Так, — сказав Григір. — Так, я з України.

— Я теж, — сказала старша пані.

— Ви? Ви з України? — здивувався Григір. — А що ви тут робите?

— А ви говорите по-українськи? — промовила пані трохи натужно по-українськи, переходячи з англійської.

— Та звичайно ж, — зрадів Григір. — Але ... ви ... ви що тут робите?..

— Я тут живу. Я вже тут близько п'ятдесяти років. У цьому ресторані я граю на фортепіані вже сорок років. Крім того, я ще викладаю музику...

... музикою звучать у мені всі вигини твою тіла, кохана, небесним світлом озивається кожен дотик до тебе, запах твоєї шкіри, смак сонячних вуст, дотик язиків поймає мене, блискавкою пронизуючи усе моє ество, сплетіння наших тіл — море єднання, я входжу в тебе вперше і завжди, назавжди, хочу розчинитись в тобі, зникнути і народитись знову в одній з тобою істоті, твоя рука на моїм волоссі, очі, в яких я втонув з дитинства, усмішка, в якій промовляє твоє серце, запах вербового листя, надвечір'я під плакучими вербами, тих кілька днів, відколи ми уперше прийшли туди, відколи стало відомо, що мене забирають до війська, воедино, в один вечір, одну ніч, один день, в якій ми пливемо незупинно, пливемо назустріч одне одному, в якій тонемо і виринаємо, знову бачачи одне одного, вже не очима, а усім, що в нас є, чим ми є, що ми є, все це з нами, все це — ми, кохана, вже немає "я" і "ти", є лиш "ми", я іду на війну, але вона скоро закінчиться, я повернусь, і ми назавжди будемо разом, будемо ми — одна істота з двох тіл, і в нас буде багато дітей, все це теж будемо ми, ми будемо, будемо, будемо...

— Одну хвилинку, — сказала жінка. — Я зараз повернусь.

Вона поважно і неспішно відійшла кудись углибину зали. Григір дивився їй услід, і розумів, що чекає її повернення, йому хочеться розмовляти з нею. З її незнайомого обличчя променилось щось невловно привабливе, приємне, і далєбі знайоме.

— Я запитала у господаря ресторану дозволу посидіти біля вашого столу кілька хвилин, якщо ви не заперечуєте.

— Так, звичайно, будь ласка!

Григір сидів скраю загального столу, біля вікна. Він трохи підсунувся, і жінка поставила біля нього стільця, якого принесла з собою.

— А як ви опинились тут, у Стамбулі? — спитав Григір.

— Ми приїхали сюди із Одеси у тридцять дев'ятому році. Мені вже було вісімнадцять. Тому добре розмовляю по-російськи, важче по-українськи, але як бачите... Справа в тім, що мій батько — турок, а мама українка. Батько приїхав з Туреччини в Україну на заробітки перед революцією, потім зустрів мою маму, вони одружились, народилась я. А вже коли в повітрі знову запахло війною, батько подався до Туреччини, бо мав турецьке громадянство. Забрав туди й нас із мамою.

— І ви не побоялись Туреччини? — не втримався Григір.

— Боялися, але що було робити! Та ж і добре, що виїхали! Війна-бо скільки лиха принесла Україні! Невідомо, що би з нами сталося.

В голові у Григора пролетіло: революція, Махно, Мишко-япончик, Остап Бендер, у якого тато був "турецькопідданий". І ось воно й правда — турок в Одесі одружився і вивіз родину до Туреччини. Ось чому в неї таке дивне обличчя, вона ж наполовину турчанка, а мама у неї, можна сказати, Роксолана...

— О восьмій годині я починаю роботу, — сказала жінка, подивившись на годинник. — Є ще кілька хвилин.

— Я, власне, письменник — сказав Григір. — Пишу книжки українською мовою.

Те, що він промовив, звучало якось по-дурному. Хотів сказати щось інше, розповісти про себе, та не знаходив слів.

— Мене звать Григір...

— Дуже приємно, — сказала жінка і підвелась. — Я вже повинна йти до праці. Рада була вас побачити. Мене звать Лідія. А по-турецьки Лейла.

Вона віднесла стілець і подалась до фортепіана у кінці залу. Григір, усе ще не отямлюючись від несподіваної зустрічі, розповідав своїм колегам за столом, хто така Лідія.

В залі зазвучала музика, і одразу ж трохи стих шум ресторанного товариства, усі прислухались, що тут звучить.

Лідія сиділа за фортепіаном. Так само гордовито, тепер одягнувши великі окуляри з брунатою оправою, і уважно вдивлялась у ноти.

З перших звуків Григір стрепенувся, вчувши знайому мелодію, і вже не відривав очей від піаністки, коли враз зазвучав її глибокий, трохи хрипкуватий, але ще доволі добрий голос. Вона співала.

— Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці, Бо на вечорницях дівки-чарівниці...

Григір відчув, що йому підступає клубок до горла, а на очі навертаються сльози. Боже, який ти сентиментальний! Треба ж! Українська народна пісня, знана, загалом проста... Але зараз для Григора вона звучала не лише як відголосся його батьківщини, а як щось глибоко рідне, щось, до чого він утаємничувався зараз, причащався, що раптом осягав із цією піснею таке, чого досі не знав. Власне не розумів свого стану і

зараз, але йшло до нього інше знання, інші почуття, незнайомі і незрозумілі. Адже він щойно, кілька годин тому, вилетів з Києва, ніякої ностальгії й бути не може.

Григір з дитинства добре знав цю пісню. Її дуже любив батько, якого теж звали Григір. Власне від батька і почув її колись уперше. Але ніяк і ніколи вона його особливо не зворушувала. Хіба що ім'я — Гриць — Григір, але ж це так просто...

А зараз йому хотілося плакати від цієї пісні, від голосу Лідії, від чогось незрозумілого українсько-турецького, від чогось такого, що вже мучило його, не маючи змоги прорватись у свідомість...

...засинаю, обіймаючи подушку, повторюю твоє ім'я, чудове, надзвичайне ім'я, звуки якого, вимовлені мною, звучать у мені музикою нашого єднання, озиваються у всьому тілі тисячами дрібних іскорок, що витворюють раптом ціле багаття солодкої знемоги, в якому я опалююсь, сповнена тобою, завжди, назавжди сповнена тобою і тільки тобою, хоч тебе немає поруч, але ти в мені, ти живеш в мені, ти поїхав на війну і я щоденно молюсь, аби Бог зберіг тобі життя, аби ти повернувся, аби я знову бачила тебе, аби прийшла знову та хвилина, коли можемо бути разом, щоби ніколи не розлучатися, більше ніколи, ніколи, бо ж відколи померла мама, я лишилась тільки з сестрою вдома, вона має своє життя, а я, поза щоденною домашньою працею, поза городом і садом, поза усім тим, що дає мені хоч якусь змогу протриматися цей такий нелегкий час, чую в собі музику твого тіла, яке зливається з моїм у найвищому щасті, чекаю вечора, коли врешті можу одійти від буденності, і лишитись сама у своїй кімнаті, зануритись у насолоду спогаду про тебе, у журну, щемливу насолоду думати про тебе, коли тебе немає, у спогади про ті часи, коли ми були ще дітьми, потім підлітками, ходили до школи, коли я ще дивилась на тебе, кількома роками старшого, як на дорослого і далекого від мене юнака, і коли раптом одного дня ми побачили одне одного інакше, спалахнуло яскраве сонце у тому надвечір'ї, і сонцем цим були твої очі, твій погляд, звернений до мене, твої слова, які не говорили нічого, але означали все, і відтоді я думала тільки про тебе, снила тобою, мріяла про тебе, тремтіла від думки про дотик, про тепло руки, про щось більше боялась і думати, було досить знати, що ти є, дивишся на мене, запрошуєш на прогулянку, бачиш, і твій погляд сповнює мене щасливим безмежжям, бо попереду життя, ми ходили нашим маленьким Кременцем в околицях невисокої гори Бони, це стало улюбленим місцем, ми знаходили віддалені куточки, прихищені від людського ока, сідали, як на тому поваленому дереві, яке знайшли випадково у заростях плакучих верб, і говорили, говорили про все, ти вперше поцілував мене саме там, і тепер я приходжу на ті місця з тугою, бо тебе немає поруч, але щаслива спогадом того, що ми були тут разом, що знайшли тут одне одного, що будемо ще тут разом, потім, коли батьки твої переїхали до Луцька, ти часто приїжджав, це ж бо недалеко, але ж це інше місто, хоч теж Волинь, але кілометри відстані між нами, і відтак зустрічі стали нещоденними, але ти був біля мене кожного тижня, ти був зі мною кожного тижня, ми вже говорили про одруження, про майбутнє, аж коли серед цієї дурної війни не прийшов і твій час, тебе покликали до війська під прапор російського царя, це було чуже і дурне, але існував такий закон, ти мав їхати кудись

геть, ти вже був саме того віку, коли кличуть до війська, скінчив гімназію, готувався вчитися далі, адже був блискучим учнем, хоч твої погляди вели тебе у підпільні гуртки, у читання заборонених царським урядом книжок, які кликали до незалежності України, до свідомості нації, до самоповаги і віри в наше минуле і в прийдешнє української держави, ти вчив мене усього цього, ти був моїм вчителем і провідником, я виростала разом з тобою, біля тебе, при тобі, я знала значно більше за ровесниць, переказувала їй іншим те, чого навчилась від тебе, аж тут тебе спіймали в гімназії на останньому році навчання з підпільною газетою, і тебе мали виключити з гімназії, і твої батьки вирішили через це податись до Луцька, бо там неподалік у селі жив твій дід, у Луцьку була українська гімназія, батьки домовились, комусь заплатили і ти просто пішов з гімназії, тебе не потягли до поліції, а ти просто переїхав до іншого міста, це була біда, трагедія для нас обох, але не було на це ради, так було треба, всі чекали закінчення війни, але твій час прийшов, а війна ще не кінчалась, і ти приїхав перед військом, перед відходом своїм, на кілька днів до мене у Кременець, і ми пішли під гору Бону, де наші верби, і я не могла стримати сліз, відчуття розлуки вбивало мене, і ти цілував мене, обіймав чимдалі палкіше, і я вже не могла, не хотіла пручатись нічому, хотіла твоїх обіймів, хотіла твого тіла, віддалась правді свого бажання, своєї любові до тебе, ще не знаючи, що таке пристрасть, не спроможна ще досягнути того, що мало статися, хотіла лиш бути з тобою якомога ближче, залишити в собі найбільший спогад про тебе, залишити в тобі найбільший спогад про себе, й тепла осінь йшла нам назустріч, я бачила шатро з гілля плакучої верби, що вже починало подаватися жовтому кольору, я бачила його просто над головою, в той час руки твої пестили мене, вага твого тіла, незнана досі, лягала на мене важкою приємністю, вуста твої не відривались від моїх, я ледь стримала зойк, коли біль пронизав моє тіло, гострий, хоч і очікуваний, але однак несподіваний, змішуючись раптом з дивовижним відчуттям солодко-болісного наповнення чимось стороннім, незнаним, дивним, входило в моє тіло, в ество нове буття, розкриваючи сутність моєї жіночності, лякаючи і ваблячи водночас, але я знала, що це ти, я здогадувалась, що ти дістаєш приємність від цього, мовчала і терпіла перші миті вщерть заповнена твоїм великим сильним м'язом, твоєю чоловічою пружністю, твоїм еством, яке починало поволі рухатися в мені, біль і незручність того, що відбувалось зі мною, поволі відступали, подаючись місцем новим відчуттям, за якими стояла зростаюча хвиля розкоші, в якусь мить я вже обвилась навколо тебе руками й ногами, перетворилась на виноградну лозу, яка навесні обвиває усіма своїми пагонами стовбур дерева поруч, хотіла би мати ще багато рук і ніг, аби обхопити геть усього, аби мати можливість пестити тебе водночас скрізь, почала несподівано для себе рухатись з тобою, назустріч твоїм рухам, забула вже про біль, відчуваючи тільки щасливу наповненість тобою, твій м'яз, здавалось, вже пронизував усе моє тіло, ми ставали однією істотою, я чула, як твої руки пестять мене у щасливих судомах, як тіло твоє звивається на моєму, піддане моїм пестоцям, моєму еству, хотіла, аби це продовжувалось ще й ще, ще, аж коли викотилась зсередини мене могутня хвиля, бурею заломила мене і понесла у такий вир насолоди, що я застогнала, вже не

тямлячи себе, тіло моє судомна вигиналось і рвалось до тебе, в тебе, на тебе, намагаючись якомога глибше забрати тебе, розчинити в собі назавжди, і ти теж застогнав, підводячи голову вгору, напинаючи ший у скрайньому вигині назад, я на мить розплющила очі, і побачила твоє обличчя, викривлене у щасливому, несамохитньому вискалі, у блаженстві й радощах, і це було щастя — почувати і бачити тебе щасливим, але це було надто швидко, це сталося доволі швидко, отямившись ми дивились одне на одного іншими очима, ми дивились і бачили інших людей одне в одному, які щойно стали в багатократ ближчими, найближчими, ми знову хотіли одне одного, ми хотіли бути разом, і ми були ще і ще, і ще, усі ці дні, доки не прийшла пора їхати до Луцька, а назавтра — на війну, й ти поїхав, і я думала, нехай буде дитина, він повернеться, ми одружимося, але я знатиму, що частка його завжди зі мною, але біда бідою, ти поїхав, я ридала і ти ледь стримувався від сліз, але вірив, і я вірила, і чекала, чекала, чекаю і досі, вже минув рік, майже рік, я не завагітніла, не народила тобі сина, і щодня, лягаючи спати, переживаю знову і знову ті дні, сповнена тобою, твоїм іменем, твоїм тілом, твоїм могутнім, пружним м'язом, твоєю пристрастю, твоїм коханням, обіймаючи подушку, шепочу твоє Ім'я, як молитву, яку повторюю безперестанку, і щастя виповнює мене знову, ти моя молитва, Григоре, ти — моя церква, а я ~ твоя дзвіниця, з якої волає до тебе голос нашого кохання...

Час у Стамбулі летів швидко. Григійр майже не бачив міста, бо засідання, прес-конференції, книжковий ярмарок заповнили увесь наступний день, вечерю було призначено неподалік, що раптом викликало у Григора внутрішній спротив, " йому вже хотілося до "Чапі", в атмосферу саме того приємного ресторану.

Там була Лідія. Йому раптом закортіло побалакати з нею ще, хоч він і не знав, власне, про що би вони мали говорити. Але хотілося її бачити.

Григійр вже надбав собі серед присутніх на цьому письменницькому збіговиську кількох приятелів, чимдалі більше знайомлячись ближче майже з кожним. Легко і просто знайшов Григійр спільну мову з веселим греком Танасісом Балтіносом, як і з інтелігентним, тонким естетом, німцем Уве Фрізелем, як і з енергійним шведом Пітером Курманом, як з гарною, граційною Евою Кумлін, що працювала у шведському посольстві у Греції, і завдяки своїй енергії і діловитості була зараз чудовим секретарем-організатором письменницького зібрання.

Саме Еві розповів Григійр про зустріч з Лідією, і про своє бажання побачитись із нею ще, й Ева запропонувала, якщо Григійр хоче, зайти після спільної вечері ще до ресторану "Чапі", може Лідія працює там і сьогодні.

Заходячи до ресторану, ще при вході вони почули звуки музики. Тоненький, невисокого зросту, з вусиками стрілочкою, вочевидь вже немолодий чоловік грав на акордеоні і співав "Бесаме мучо...". За піаніно сиділа Лідія і йому акомпанувала.

Григійр замовив пиво і вони з Евою сіли при вільному столику, так, щоби бачити Лідію. Акордеоніст проспівав ще кілька пісень різними мовами, і відтак відійшов, розкланюючись під гучні оплески присутніх, а йому на зміну вийшов такого ж, певно, віку Інший артист, у червоно-чорному вбранні, колись, мабуть, дуже гарний, але зараз

розповнілий і червонолиций. З мікрофоном у руках він почав на оперний кшталт співати "О, доле мію...", але з такою манірністю і вихилясами, що одразу ж було зрозуміло, що він колись, мабуть, був дуже популярний співак або актор, але гадає, що й зараз його підсмикування плечами, підморгування і крутіння задом ще можуть когось привабити. Поза тим, що й голос його був вочевидь пропитий, і оперність його співу була більше у його позах і вбранні, аніж у виконанні.

Але публіку вочевидь бавило таке видовище, йому плескали. Лідія, поки виступав цей кумедний співак, вийшла на перерву разом із акордеоністом. Акордеоніст, однак, за мить вернувся і плесканням й пританцюванням, ставши за своїм веселим приятелем, намагався створити додаткове відчуття захоплення ним, що, можливо, також було розраховане наперед.

Григір підійшов до Лідії, яка сіла при столику в куточку і замовила собі чай і якесь печиво.

Він привітався. Лідія підвела голову. Її суворе обличчя освітила раптова тепла усмішка.

— Дуже рада вас бачити. Сідайте поруч. Саме зараз у мене півгодинна перерва в праці.

— Я, бачите, тут не сам. Зі мною шведська письменниця.

Йому раптом стало незручно, що прийшов до Лідії з іншою дамою, і він здивувався своєму ніяковінню. Але воно не минало.

— А де вона? О, то ви йдіть до неї, а я підійду до вашого столика, лише дістану собі крісло.

Григір вернувся до Еви. Вони сиділи при столику на двох Лідія підійшла до них • за хвилину, мабуть, також питала дозволу у господаря, поставила стілець поряд, потім повернулася і принесла свій чай і печиво. Григорові хотілось допомогти їй, але він якось не посмів втручатись. Тут свої справи, свої стосунки. Та й суворий вираз різьбленого обличчя Лідії якось не дозволяв самочинності.

Лідія привіталась з Евою, вибачилась за свою погану англійську мову, на що Ева відповіла, щоби вони з Григором розмовляли українською, а їй цікаво буде послухати, як звучить українська мова.

Лідія незворушно подякувала, кивнувши при цьому лиш трішки головою на знак згоди і підтвердження своїх слів, і перейшла на українську.

— Як вам подобається Стамбул? Що ви тут бачили?

Її спокійний, хрипкуватий голос був надзвичайно приємний Григорові. Він дивився у темні очі Лідії, і не чув власних слів, майже не чув, що говорив їй про своє перебування в Стамбулі.

— Розкажіть ще трішки про себе, про свою маму, про те, як ви сюди їхали.., — попросив він.

— Бачите, моя мама народилась в Одесі. Вона родом із західної частини України. Там є таке маленьке місто Кременець, не знаю, чи ви чули щось про нього...

— Але ж я сам з Волині, — стрепенувся Григір, і незрозуміле хвилювання, яке

поймало його від часу приїзду до Стамбула, знову вибухнуло в ньому. — І народився також у Кременці, як і ваша мама. Навіть не віриться. Такий збіг. Адже Кременець справді маленьке місто. Я, щоправда, виріс у Луцьку, це теж на Волині, місто значно більше, але недалеко від Кременця...

— Ви знаєте Кременець? Як дивно! Я ніколи там не була, але мама багато розповідала мені про Кременець і взагалі про Волинь... Вона завжди тужила за тим краєм... А до Одеси вона втрапила під час революції. У неї був закоханий хлопець — сусід, його забрали до царської армії, ще за Першої світової війни, потім він вступив до української армії, коли утворилась Українська Народна Республіка, і приїхав за мамою. Вони дуже любилися, й він перевіз її до Одеси, де стояла його військова частина. Мамина мати померла на-той час, батько ще раніше, старша сестра поїхала десь на заробітки до Польщі, й понад півроку її не було вдома, отож мама погодилась, усе покинула й поїхала з ним. А потім його полк кудись відіслали. І він зник назавжди. Вона чекала його в Одесі. Спершу жила у його знайомих, потім пішла працювати, наймала сама собі житло...

... я ніколи тебе не забуду, я ніколи тебе не полишу, моя душе, мій квіте весняний, моя мрів, з тобою я лише, мене бурі, несуть буревійні, і списами проколюють війни, і вбивають мене й Україну, я ніколи тебе не покину, навіть в смерті, в потойбічному світі та плакуча верба буде снити, в нашій щасті, колишнім єднанні, від світання живу до світання, в моїм серці лиш ти, я ніколи не забуду той вечір, відколи належу тобі незупинно, ти, Маріє, моя Україно, я складаю тобі такі вірші тисячами, лиш цим живу, кохана моя, якби не ти, вже мабуть загинув би, якби не знав, що ти є, що мене чекаєш, що любиш, що ніколи не перестанеш любити мене, бо таке кохання стається раз на тисячу літ, а ми живемо, ще будемо жити, ще колись будемо жити, хоч відступаємо, наше військо розбите, Україну знов поймає страшна імла більшовицького російською владарювання, залишки української армії опиняються в Галичині, яка втрапляє під польське панування, я "Іду до Кременця, бачу твою сестру, що господарює з чоловіком у вашій батьківській хаті, а ти лишилась в Одесі, куди я сам тебе вивіз, і не зміг забрати назад, і тепер між нами лінія кордону, Галичина і Волинь відійшли до Польщі, а ти у червоній Україні, Боже мій, Боже, що я наробив... блукаю Кременцем, приходжу під гору Бону до нашого місця, сідаю на те повалене дерево під плакучими вербами і сиджу годинами, пойнятий спогадами, пойнятий однією думкою, як тебе знайти, що робити далі, що робити, і знаю, що маю вернутись в Україну, перейти кордон назад, бо вже відомо, що вдається час від часу декотрим перебиратися туди і назад через советський нині кордон, я дістанусь Одеси, знайду тебе, і ми повернемось назад разом, сюди у Кременець, чи до Луцька, врешті побачимо, але житимемо разом, врешті будемо разом, а зараз шелест листя над головою говорить мені про тебе, подих вітру говорить мені про тебе, я чую, знаю, що й ти думаєш про мене зараз, у цю хвилину, у ці довгі дні, не забула мене, пам'ятаєш, унизу дзюрчить маленький струмок, і я чую в ньому твій голос, йду до тебе, завжди йду до тебе, завжди лишаяюсь розчинений у тобі, ми так мало були разом тут у Кременці, та коли приїхали до Одеси, то все ж понад

місяць жили разом, поруч море співало, морські хвилі кликали нас у незглибність, у позачасів'я, у позахмар'я, ми були зачаровані, у тій маленькій кімнатці в будинку моїх приятелів на околиці було наше найбільше щастя, я був підофіцером, бо дістав фельдфебеля ще в царській армії, і міг почувати вдома, міг вертатися поночі, знаючи, що чекаєш на мене вдома, яке це щастя повертатися з праці і знати, що хтось чекає на тебе вдома, той, кого кохаєш найбільше у світі, той, хто тобі єдиний і назавжди, коротка вечеря і розкішна ніч, дотик твого тіла сповнює мене знову живою енергією, наче й не було втоми, де можна роздягтися зовсім, де можна зливати тіло з тілом бездумно, безмежно, вповні і щасливо, де, входячи в тебе, я відчуваю невимовну ніжність, глибоке бажання досягти найбільшої для тебе приємності, краплинки поту на твоєму чолі, яких торкаюсь язиком, є часткою тебе і я забираю їх у себе, все, що є ти, хочу забрати в себе і віддати тобі якнайбільше, якнайповніше себе, сильно, пружно, гостро, якомога глибше, міцніше далі, ще далі, ще далі, аж до самого дна твого ества, де зливається воно з моїм, коли ми в єдиному клубкові з двох тіл вже творимо одне тіло, коли наші пристрасті переростають наші буття, і клубочаться вгорі над нами єдиним полум'ям, викресаним з двох ти, двох душ, двох почуттів... я живу лиш спогадом, я весь у цих спогадах, кожен наш день, кожна година, яку проводили разом, кожна хвилина в моїй пам'яті, про це мені шепоче зараз листя плакучої верби над головою, і я йду до тебе, йду до тебе, йду вперекір долі і кордонам, війнам і злигодням, йду до тебе...

Минуло два дні. Настала неділя. Врешті вільний від засідань і формальних зустрічей день. Письменникам запропоновано було автобус для екскурсії по місту.

Уранці Григир зателефонував до Лідії, вона-бо лишила йому свій домашній телефон про всяк випадок, і умовився з нею зустрітись увечері, аби попрощатись.

— Приходьте до ресторану о сьомій. Я починаю працювати о восьмій. Зможемо годинку посидіти, побалакати, якщо бажаєте.

— Так, звичайно. Дуже дякую. Неодмінно буду о сьомій.

— Отож, до зустрічі о сьомій в "Чапі".

Незворушний, спокійний голос Лідії, здавалось Григорові, теплішав, коли старша пані говорила з ним. Щось і далі вабило Григора в її голосі, йому хотілося чути її, хотілося розмовляти з нею, хоч, далєбі, він ніби й не знав про що, але водночас його не полишало відчуття, що їхня зустріч надзвичайно важлива, що це одна з найголовніших його справ у Стамбулі. Григир, хоч і дивувався сам собі, але не відкидав цих настроїв, не робив внутрішньо найменшого поруху їм опиратися, навпаки, його вабило це відчуття в собі, кликало, інтригувало, і він слухав себе і йшов за волею чуттєвих хвиль.

З віком Григир збагнув, що впертий раціоналізм багато в чому шкодив йому, особливо, коли він не дослухався власної інтуїції, коли безоглядно хотів перебороти обставини, змусити себе не звертати уваги на внутрішній голос, який кудись кликав його, від чогось остерігав.

Вірність ідеї, логіці, розумові і вірність собі не завжди співпадають, а не раз і протилежні. Чим раніше вдасться осягнути цю бажану середину, золотий перетин, на якому поєднуються воля й інтуїція, тіш повніше проживеш життя, тим більше зможеш

зробити.

Може, тепер він урешті дістається цього, може тепер щось зміниться і в його непростому житті?

Григір слухав і себе, вдивляючись під час екскурсії у вражаючі історичні пам'ятки Стамбула — Константинополя. Тут загинула під навалюю Османської імперії чудова візантійська культура.

У величній підземній водоймі, що нагадувала велетенський палац у чарівному підземеллі, під кількома колонами екскурсовод показав їм великі різьблені брили ще вочевидь візантійського походження. На двох з таких брил були вирізьблені голови Медузи. На одній Медуза сміялась.

Григір ніколи раніше не бачив усміхненої Медузи.

Що таке зло? Що таке добро? Чому що служить? І коли і як служить краще? Що означала ця усмішка?

Колись Медуза була дуже гарною дівчиною. Такою гарною, що рівну їй красуню важко було знайти. Була вона донькою морських богів Форкія і Кето, які в свою чергу були народжені від бога води Понта — звідси назва моря по-грецьки "понт" — і Геї-Землі. У Форкія і Кето народились три доньки Горґони — Пефредо, Еніо і Медуза, які жили в підземному царстві Тартарі. Дві старші були безсмертні, а Медуза смертна.

Гід, що розповідала історію Медузи, висока стримана сухвата туркеня, видно добре і детально вивчила міф про Медузу, бо тисячі туристів задають тут нескінченні запитання.

То ж у підземному царстві і запізнала Медуза бога морів Посейдона.

Вони покохали одне одного, і втекли на землю, аби насолоджуватись своїм коханням. Спершу вони зустрілись на квітчастому чудовому полі, і певний час раділи тут своєму щастю, але змушені були згодом вернутися до своїх володінь за законами, в яких жили.

Згодом, однак, вони зустрічались знову і знову. Для своїх любовних утіх вони уподобали один з храмів богині Афіни, віддалений від людських поселень і майже завжди порожній.

Випадково Афіна дізналась про це, навідала свій храм і захопила в ньому блудників.

Розлючена богиня перетворила тіло Медузи на тіло потвори, а з чудового волосся Медузи Афіна витворила безліч дрібних зміюк, що вились тепер навколо обличчя Медузи. Посейдон утікав від гніву Афіни разом з Медузою в море. Його не зміг зачепити гнів богині війни, але його кохану — так. Посейдон тримав Медузу на руках, коли тікав, обличчям красуня Медуза притулилась у страсі до грудей Посейдона і тому воно так і лишилось незаймане прекрасним. Медуза повернулась в Тартар потворою. Та попри все кохання її до Посейдона лишилось так само сильним і обличчя так само прекрасним.

Однак від її погляду тепер кам'янів кожен, хто глянув би на неї. Посейдон і далі кохав Медузу, мріючи про те, аби звільнити її від прокляття Афіни. Афіна знала це, і їй було мало помсти. Вона вислала славного воїна Персея, аби він убив Медузу. Дала йому

свій блискучий щит, і багато інших чарівних причандалів. Персей дістався Тартару, і, дивлячись у віддзеркалення Медузи на своєму щиті, відсік їй голову, коли вона спала.

Він забрав цю голову з собою, й Афіна згодом прикріпила її на свій щит, тепер використовуючи погляд Медузи, як зброю.

Медуза, однак, була вагітна. Оскільки її тіло було спотворене Афіною, вона не могла народити, але коли Персей відсік їй голову, то з її шиї з'явилося двоє дітей — діти Медузи і Посейдона.

Один з них був славний воїн Хрісаор, ім'я якого означає "золотий меч".

Інший син Медузи і Посейдона був Пегас.

Оце так! Пегас — син Медузи і Посейдона? Це дивина! Про таке Григір ніколи нічого не чув!

Він слухав розповідь гіда дуже уважно, бо йому справді було цікаво і чомусь здавалось зараз надзвичайно важливим досконально пізнати історію Медузи і її нащадків.

Посейдон не раз виступав у образі морського коня чи морського кентавра, отож один з його синів і був Пегас, кінь, наділений чарівною силою.

Ім'я Пегаса пов'язують з Еос, богинею світанкової зорі, він є серед числа небесних сузір'їв.

Однак його головна справа — час від часу бувати на Олімпі і приносити туди для Зевса блискавки.

А також, як крилатий кінь він став пізніше символом високого духу, поезії, творчого натхнення, недаром упокорював Муз, а отже — це ваш бог, ваш символ, панове письменники, — усміхнулась наприкінці пані гід.

Чи знала Медуза, яку ціну вона має заплатити за кохання до Посейдона? Чи короткі миті кохання, піднесення, шалу, забуття довколишнього, минулого і майбутнього вартують спотвореного життя, і наступної жахної смерті?

Гід не знала, чому саме Медуза із трьох Горгон була єдиною смертною.

Це було таємницею, певне і в міфології.

Врешті, не так це важливо, хто ти і звідки, важливо, який ти, що несеш у житті, ким стаєш, і що є твоєю метою.

За що усі платимо, коли нас спіткає нелюбов, розчарування, чиясь жорстока помста, чиясь зрада?

Чому усе людське буття складається з довгих химерних пошуків, очікувань, переймань, страждань, якщо ти прагнеш хоч би якогось ідеалу, навіть тимчасового?

Самозакоханість вбиває в людині людину, перетворює її на потвору, від погляду якої кам'яніє життя.

Чи не можна бути гарним і добрим? Чи не можна любити без озирання на реалії будня?

Легше і краще живе той, хто не дбає про вище, задоволений середнім, не чекає і не шукає, просто бере те, що підкидає життя.

Григір зітхнув, крокуючи в шерезі письменників, що жваво обговорювали принади

підземної велетенської цистерни, раптом замислившись про себе, про своє хаотичне, сповнене марних пошуків і розчарувань життя, і враз спіткнувся й, аби не впасти, ухопився за веселого Пітера Курмана, що йшов перед ним.

Усі розреготалися, Григир теж, враз забувши про свої роздуми, і вже в автобусі, який правив до наступної стамбульської дивини, видатного, знаного на цілий світ ансамблю Топ Капі, замислився знову.

Чому Медуза сміялась під тими колонами?

Ці в морі, що плавають, круглі, прозорі, пливкі створіння, називаються медузами. Афіни — це тільки одне місто в Греції, нехай і столичне, а Медузи скрізь, у всіх морях... Тому що Посейдон? Завжди і скрізь Медуза, отже, лишилась із Посейдоном, тільки в іншому вимірі...

Пегас теж символ творчості у всьому світі. Все творче, отже, пішло від Медузи, від високого злету її почуттів і пристрастей, від її вірності Посейдону і спроможності вийти поза закони богів. І я теж, подумав Григир, усі ми, письменники, теж відтак завдячуємо нашим творчим пошуком, нашим неспокоєм Медузі...

Григир так і не зміг подолати думок про Медузу до самого вечора, вона раз по раз спадала йому на гадку, щось мучило його в погляді тієї Медузи, що сміялась, за цим стояла якась таємниця, вона була десь поряд, але Григир не міг її досягнути.

Це був останній день його перебування у Стамбулі.

Григир хотів було після екскурсії спочити трохи в готелі, але прийнявши душ, полежав з півгодини, одягнувся і вийшов у місто. Шкода було останнього вечора в таємничому, так і не пізаному ним місті. Зустріч з письменницькою групою призначена була в ресторані "Чотири пори року" на восьму годину. Лишалось півтори години — погуляти, роздивитись трохи довкола, і зайти у "Чапі". Григир хотів побачити Лідію. Попрощатись, сказати кілька слів, просто її побачити.

Він подумки усміхнувся. Теж мені, можна сказати, романтична історія зустрічі двох земляків на далекому турецькому березі.

На вулиці до нього вчепився чистильник взуття, хлопчик років дванадцяти.

Григир відмовлявся чистити черевики, але малий не вгавав, плівся за ним і щось белькотів по-турецьки, бо англійською знав лише кілька слів.

Врешті Григир зупинився і вирішив його сфотографувати. Хлопчик розгубився, але сів на свій стільчик, як показав йому Григир, біля якоїсь вивіски з оголошенням при кав'ярні і Григир прицілився апаратом, і тоді, дивлячись на хлопчика, раптом збагнув, що він його вже десь бачив. Григир клацнув об'єктивом, хлопчик підвівся з місця, підійшов і показав на годинник на руці у Григора.

— Сім, — сказав хлопчик, — "Чапі", сім годин, Лідія. Григир витріщив на нього очі.

— Що? Звідки ти знаєш Лідію?

Хлопчик ствердно хитнув головою і показав напрямком.

— Йди! "Чапі"!

— Ходімо разом! — сказав Григир.

Хлопчик йшов з ним поряд, вже не питав про чищення взуття, не метушився, лише

скося зиркав знизу на Григора. Він був доволі приємний, хоч обличчя було важкувате, з рисами, які з хлопчачих вже переходили ніби не у підліткові, а зразу в чоловічі.

Враз він зиркнув на Григора гак, що у того аж мурашки поповзли по спині.

В погляді було щось приємне, дуже приємне і водночас вороже, навіть загрозливе.

Де він бачив такі очі? Такі чорні, великі, навіть важкі, розкосі очі, де він бачив цей погляд?

Григір внутрішньо здригнувся, роздратований зі своєї реакції на погляд малого.

— Гуд бай! — сказав хлопчик. — Іди! Лідія! — Він показав угору, де містився ресторан.

Григір знизав плечима, і несамохіть на прощання провів рукою по голові хлопчика. Тепло дитячої голови і дотик цупкого короткого волосся знову здалися Григорові знайомими, але враз його аж пересмикнуло, немов якийсь струм вдарив у нього від голови дівчака, і Григір раптом захвилювався, його поиняв уже знайомий неспокій, якого долати він не міг.

Хлопчик знову зиркнув на Григора, широко усміхнувся і подався геть.

Дещо розгублений, Григір підіймався ліфтом на останній поверх до ресторану, гадаючи, що забагато справ і вражень в короткий час і тому реакції в нього на все вже неадекватні, голова наморочиться, треба сьогодні міцніше випити за вечерею і добре виспатися.

Він зайшов у передпокій ресторану і зупинився. Якраз сьома година. До нього підбіг офіціант.

— Ви самі? Хочете вечеряти?

— Ні... Я хотів би бачити Лідію...

— Лідію? Вона вже є. Ось там, при барі.

Григір підійшов до бару. Лідія сиділа за стійкою, пила каву. Вона була у довгій темнобордовій вечірній сукні, з великим чорним намистом, гарно вчесана, у ледь побитому сивиною волоссі велика срібна наколка.

— Добрий вечір, — сказала вона своїм і далі незворушним голосом. — Я знала, що ви прийдете, але вирішила вислати за вами онука, аби ви прийшли трохи раніше. Бо сьогодні неділя, буде багато людей, і можливо роботу треба буде починати раніше.

— То це був ваш онук?

... Моя кохана! Мені вже сорок п'ять років. Де ти, що з тобою, чи ти жива, чи ти мене пам'ятаєш? Чи ми справді були разом, чи це лиш мені приснилось... Але я й досі живу пам'яттю, хоч минуло стільки років. Тоді, двадцять років тому, я спробував перейти кордон із Советським Союзом, маючи намір дістатись Одеси, забрати тебе, і так само потайки перейти назад до Польщі, на Волинь. Багатьом це вдавалось, мені не вдалось. Мене заарештували при переході кордону, потім виявили, що я був у війську УНР, і я дістав десять років страшних сибірських концтаборів, потім ще десять, і вже не сподіваючись вижити, відсидівши повних вісімнадцять, у тридцять дев'ятому році вийшов на волю.

Ще диво, що мене не розстріляли, що взагалі випустили, хоч, певен, тому, що рано

посадили, і тому що волиняк. Бо ж приєднали до Советського Союзу Волинь і Галичину, і от я дістав ніби амністію. Одразу ж поїхав до Одеси. Але тебе не знайшов, тебе там не було. Прагнув лише побачити тебе, розумів, що, мабуть, твоє життя пішло іншим шляхом. Але хотів тільки побачити, хоч на мить... Важко було щось вгадати про тебе, щось віднайти, мої знайомі повмирали, я врешті довідався, що ти вийшла заміж, і кудись виїхала. Море, море в Одесі! Колись хвилі його співали нам про наше щастя! А тепер воно було незворушно сірим і байдужим до мене, Ті хвилі були тепліші.

Я повернувся до Кременця. Сидів часто під нашими вербами. Вони виявились непідвладні часові. Я постарілий і сивий, а верби — ті самі.

Я завжди пам'ятатиму, як говорили до нас ці верби, як дзюрчав струмок, що тече неподалік, я завжди чутиму тільки тебе у шелесті вербового листа, у дзюрчанні струмка, у подихові вітру, який принесе мені звістку про тебе, навіть коли мене не буде серед живих, дух мій завжди тебе любитиме, я ніколи тебе не покинув і не покину, не залишу поза своєю душею, ніколи тебе не забуду, завжди любитиму...

Григор дивився на Лідію і не міг відвести від неї погляду. Тепер він розумів, що хлопчик з вулиці, її онук, був дуже на неї схожий. Але він збагнув й інше. Її незворушне обличчя було вдивовиж схоже на обличчя Медузи, саме на те обличчя, яке він бачив вирізьбленим в основі колони у велетенській підземній цистерні для води.

Тільки там Медуза сміялась, а Лідія була незворушна. Григорові захотілось, аби вона усміхнулась.

— Коли будете вдома, вклоніться від мене Кременцеві й Одесі. Це частина життя моєї матері і мого. Я виросла в Україні, і хоч живу тут, для багатьох туркеня, але я й українка. Я прожила вісімнадцять років свого життя в Україні, там народилась. Земля, де ти народився і виріс, багато значить для формування людини.

...Я виїжджаю до Туреччини. У повітрі пахне війною. Чоловік настоює, вмовляє, обіцяє, що не буде нас із донькою тримати у мусульманському стилі, і я погодилась.

Я кохаю тебе, всі роки кохала тільки тебе, і вмиратиму з коханням до тебе, але тебе немає, ти легенда, казка про прекрасне минуле, яке стало трагедією мого життя.

Я чекала тебе три роки, працювала на фабриці, зустрівся мені Селім, з походження перс, але з Туреччини, який мовчки, однак старанно і незупинно ходив за мною. Ненабридливо, але й невідступно. Він приїхав юнаком на заробітки ще перед революцією, мав турецький паспорт, але жив і працював, як усі ми.

Сталося так, що господиня, в якій я мешкала, померла, я опинилась без житла, не мала грошей, аби їхати кудись, та й куди — Кременець був тепер за кордоном.

Мене забрав до себе Селім.

Можеш уявити, що відбувалося зі мною тоді, у ту ніч? Селім гарний, приємний хлопець, насправді закоханий у мене, відданий і чесний. Я можу сказати, що люблю пою, люблю, але це все інакше, це те, що зверху, в нашаруванні, у щоденному житті, коли день і світло, робота, та, просто життя... А там, углибині мене, завжди ти, тільки ти, завжди тільки ти... Ти мій біль, моє вічне невтолення, моя спрага за самою собою, бо я жила насправді і вповні тільки біля тебе, тільки при тобі, тільки, коли в мені був

ти, коли ти входив у мене, коли ти брав мене, коли ти любив мене, коли в одне ціле я зливалась із пружним твоїм м'язом, і не було нічого й нікого на світі, тільки ми, одна істота, тільки ми... Я тремтіла, жахалась тієї першої ночі з Селімом, ридала всередині, ледве не мліла від передчуття чогось болючого і нестерпного, не знала, чи зможу витримати його... його, замість тебе... Він обійняв мене, і я заплющила очі, він пестив мене, я так і не розплющила очей, він входив у мене, і я в болюче-солодкому відчутті сприймала тебе, тільки тебе, тільки тебе, я забула про все на світі, ти був зі мною, саме ти, тільки ти, раз і назавжди тільки ти...

Селім був щасливий з мого шалу, а я знала, що не зрадила ані себе, ані тебе, ані нас, я знала, що ти лишився зі мною, і була щаслива цьому... Я віддала Селімові багато, дуже багато, але лишилась з тобою, я завжди лишатимусь з тобою, завжди пам'ятатиму про шелест листя над нашими головами, той притулок з плакучих верб, той струмок, усе те, що було з нами, що було — ми, я ніколи тебе не забуду, ніколи не полишу в своїх думках, хоч може тебе й нема вже серед живих, я однаково завжди любитиму в глибині душі тільки тебе...

Григій подивився на годинник.

— Ви поспішаєте? — спитала Лідія.

— Та ні, я лиш глянув, котра година, щоби зорієнтуватись. Я маю зустріч по восьмій...

— Ще півгодини, — сказала Лідія і раптом усміхнулась.

Усмішка Медузи.

Це було вдруге за час їхнього знайомства. У неї була широка і дуже тепла усмішка. Лагідна, приємна. Ця усмішка зовсім не в'язалась із її завжди суворим, зосередженим поглядом. Лідія й далі трималась так само велично і, сказати б, навіть вельможно, і зараз усмішка ця ніби осяювала ізсередини якусь таємницю, випромінювала мудре світло.

Як вона живе? Я нічого про неї не знаю. Тільки й того, що в неї є онук, але більше нічого.

Але Григій не хотів розпитувати. Відчував, що не повинен. Це не мало значення. Все решта не мало значення. Ніщо, окрім їхньої розмови, зараз не мало значення, окрім їхньої дивної зустрічі, їхнього безслівного розуміння.

...Моя кохана, мені вже вісімдесят, я скоро вже відійду, хворію, кволю і відступаю. Минула війна, я лишився в німецькій окупації, і після війни багато років велося мені дуже зле. Переслідували мене радянські урядовці, хоч за німців я ніде і ні в чому не згрішив проти совісті. Мене навіть не могли звинуватити в колаборантстві з фашистами. Хоч як і всі, я чекав було від німців визволення від советського ярма, але фашисти обернулись ще гіршими.

Часи минули, я працював, у мене народився син, потім ще двоє. Дуже люблю своїх дітей. Я любив свою дружину, завжди був їй вірний. Лише в одному — ні. У глибинах моїх глибин завжди і посьогодні живеш ти. Дружина моя вже відійшла, зараз моя черга, сподіваюсь, що мої діти житимуть краще за мене, бо так, як я — здається, просто

неможливо! Але попри свою родину я тримав високо у серці олтар нашого кохання, мав спогади, які нічим не потьмарились упродовж цілого мого життя, мав у них тебе із собою, у найнесподіваніші миті мого буття ти приходила до мене. Уві сні, в думках і спогадах, у відчуттях і пристрастях моїх лишалось те, незнищенне, найчистіше, найсвітліше моє кохання — до тебе! Я любив тебе завжди. Люблю і любитиму, навіть коли мене не буде, ти завжди зі мною у шепотінні вербового листя, у дзюркотінні струмка біля плакучих верб у Кременці, у шумі моря біля Одеси, в шумі морських хвиль...

Я ніколи тебе не полишу в своїх думках, я ніколи тебе не забуду, де б ти не була, що би з тобою не діялось, живеш ти зараз чи ні, я завжди тебе любитиму, сьогодні, завтра і завжди...

До Лідії підійшов метрдотель і щось сказав їй по-турецькому. Григій глянув на годинника. За десять восьма.

— Зараз йтиму до роботи, — сказала Лідія. — Дивно, в мене враження, ніби я вас дуже давно знаю, ніби ми колись вже бачились...

...в шепоті вербового листу...

— В мене теж, — підхопив її слова Григій. — Я з вами розмовляю, як з ... ну, просто рідною людиною, легко і природно, ніби я також вас давно знаю...

...в дзюрчанні струмка біля плакучих верб, в подихові вітру...

— Моя мама дуже любила співати. І співала дуже гарно. Це я від неї навчилась українських пісень. Я зараз сяду за піаніно і заспіваю вам українську пісню. І коли її скінчу, подивлюсь на вас і кивну вам, і тоді ви йдіть.

— Гаразд, — сказав Григій, і раптом йому пересохло в горлі. — Йому стало сумно, не хотілося йти звідси, не хотілося, аби Лідія йшла співати, він прагнув розмовляти з нею й далі.

— Краще було б, краще було б не любити,

Краще було б, краще було б не ходити,

Краще було б, краще було б та й не знати,

Ніж отак, ніж отак забувати...

Григій стояв і дивився на Лідію. А в голові у нього звучали чийсь слова.

...Я ніколи тебе не забуду, я ніколи тебе не полишу...

Він струснув головою. Лідія співала інше. Він слухав наступну її пісню, вже не чуючи слів, тільки дивлячись на величезну поставу піаністки, на її руки, що літали по клавішах піаніно, на її темне волосся і срібну зачіпку.

...навіть коли мене не буде, я однаково любитиму тебе...

Лідія закінчила пісню, встала й поклонила ресторанній публіці, а тоді повернулась у бік Григора і поклонила йому, дивлячись через зал впрост нього. Мить тривав цей погляд, але здавався він Григорові довгим, дуже довгим, завдовжки з життя.

Григій пішов.

Голова в нього Гнила обертом від усього пережитого і передуманого за ці години, і,

втрапивши у коло своїх приятелів-письменників, він одразу ж пірнув у розмови, у справи, у домовлення про наступні зустрічі і листування.

Дістався готелю дуже пізно, оскільки випив чимало, та заснув одразу. І вранці, прокинувшись, почав збиратися і знову згадав дивну останню розмову з Лідією.

Щось він не договорив з нею, щось не з'ясував, чому, власне, він нічого не спитав про її життя.

Намагаючись відігнати ці думки, він увімкнув телевізор. Екран засвітився, і прегарна мулатка саме виспівувала англійською мовою одну з найпопулярніших нині у світі пісень.

...Я завжди любитиму тебе...

Мулатка тягнула низьку глибоку ноту на цих словах так, що у Григора несподівано на очах почали проступати сльози.

"Я таки перевтомився, — подумав Григ'ір, — мені вже не так мало років, беру на себе забагато, нерви здають, життя не склалось, ось і здаю позиції час від часу. Треба зайнятись собою".

Але він уже втратив самоволодіння зовсім, нічого не міг поробити. Сльози текли у нього по щоках, і вже й не намагався Григ'ір їх стримати зараз, однаково був сам, і почував, що має дозволити собі зараз, має.

...Я ніколи тебе не полишу, я ніколи тебе не забуду...

Ці слова бриніли в нього в голові самі собою. Він палив цигарку за цигаркою. Медуза перемогла. Дух її кохання витворив безсмертного Пегаса, і увесь збентежений світ, ціле людство вклонилось силі мистецтва, подихові натхнення. Бо ж не хлібом єдиним...

Треба було вже здавати номер і виходити з готелю до автобуса, що їхатиме в аеропорт.

...у шепотінні вербового листя...

Григ'ір уже їхав автобусом, потім сидів у літаку, вдивляючись у невидиму цятку на видноколі, коли літак уже полишив Стамбул і вийшов високо поза хмари. Ось чому Медуза усміхнулась. Бо її кохання виявилось незнищеним.

...у дзюрчанні струмка під вербами, в шепоті вітру...

Тоненька струна, невидимий промінь тягнувся через нього зараз із Стамбула, кудись у Кременець, у Луцьк, в Одесу, у всесвіт, у позачас, у позапростір, назад у Київ, і на цьому промені балансувала болісна тонка стрілка позірно чужих, але таких знаних слів.

...я ніколи тебе не полишу, я ніколи тебе не забуду, я любитиму тебе завжди, завжди, завжди...

Париж — Київ

Листопад-грудень 1993